

A kolozsvári Unitárius Kollégium kórháza

Gaal György

Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet

Spitalul Colegiului Unitarian din Cluj

Până în 1873 colegiul nu dispunea de nici o încăpere specială pentru separarea elevilor bolnavi, mai ales ai celor suferind de boli contagioase. În acel an un binefăcător a cumpărat o casă cu scopul de a înființa acolo un spital al colegiului. Spitalul a funcționat până în 1918. Studiul prezintă condițiile din spital precum și medicii care i-au tratat pe elevi.

The Hospital of the Unitarian College from Cluj/Kolozsvár.

Up to 1873 there was no possibility to separate the sick students inside the college-building, not even those suffering from contagious diseases. In that year a benefactor bought a house and founded there a hospital for the school. It worked until 1918. This study presents the conditions of the hospital and the physicians treating the students.

Orvostudományi Értesítő, 2007, 80 (2): 160-165

www.emeogysz.ro

A közegészségügyi állapotoknak a XIX. század második felében beindult javulását jelzi az iskolakórházak megjelenése. Az akkoriban működő bennlakásos kollégiumok diákjai az országrész számos vidékéről verődtek össze, s gyakran magukkal hoztak valamilyen fertőző betegséget, mely aztán napok alatt elterjedt. A bentlakásban nem volt külön helyiség a betegek elkülönítésére, szükség esetén egy-egy tantermet alakítottak betegszobává, vagy a tanintézetten kívül béreltek átmenetileg helyiséget a fertőző betegek elhelyezésére. A megfelelő felekezeti orvosok rendszerint ingyen kezelték az intézet betegeit, de néha ápolónőt is fel kellett fogadni. Bár az iskolatörténetek ritkán részletezik a betegellátás helyzetét, néhány utalást találunk rá, hogy majd minden tanintézetben gondoskodni kellett a betegek ellátásáról. A marosvásárhelyi Református Kollégiumban például 1860-ban az addigi sütőházat alakítják át kórháznak, majd 1871-ben új épületben helyezik el a betegszobákat [21]. A nagyenyedi kollégiumnak szintén ekkoriban a Magyar utcában volt külön kórházépülete, mely négy szobából és az ápolónői lakásból állott. Főleg a ragályos betegeket különítették itt el [13].

A kevésbé tájékozott azt hihetné, hogy Kolozsvárt, ahol Orvos-sebészeti Tanintézet, majd egyetemi kar működött, s az Országos Karolina Kórház gyógyította a betegeket, sokkal jobb volt a helyzet. Kétségtelenül önzetlen orvost könnyebb volt találni, de a betegek elhelyezése alig volt megoldható. Még a század végén is az óvári kolostorépületben működő belgyógyászatnak csak három kórterme volt 24 ágygal, s itt működött a gyermek-ambulatórium is. A fertőzők elkülönítésére sem volt lehetőség. Szükség esetén ide utalták be a gyermekeket. Csak az 1899 őszén megnyitott Mikó utcai Belgyógyászati Klinika a maga 100 ágyával nyújtott megbízható kezelési lehetőségeket. Különösen 1901-től javult a helyzet, amikor a Trefort utcában megnyílt a fertőző osztály. Az 1910-es évek elején kapott tanszéket a gyermekgyógyászat, de külön kórházat részére csak 1917-be nyitottak a Majális utcában.

A kolozsvári 1557-ben alapított Unitárius Kollégiumban is állandó gondot jelentettek a járványos betegségek. Ilyenkor a kórházban sem lévén hely, az iskola kellett, hogy megoldja a szenvedők elhelyezését. 1867-ben például egyszerre nyolcan feküdtek hólyagos himlőben, részükre egy tantermet kellett kiüríteni, s ápolónőt is fogadtak. Különben

a diákok igen féltek a közkórházba feküdni, mert tudták, hogy onnan sokan holtan kerültek ki. Ez nyilván azért volt, mert a legsúlyosabb eseteket utalták oda. Szinte évente a kis diákközösség egy-két tagja elhunyt [14, 19].

A helyzet megváltoztatására az első lépést özv. Fejér Mártonné Gyergyai Rozália (1829-1919) tette meg. Az egyház fennállásának háromszázados évfordulóján 1868-ban tartott zsinaton jelentette be, hogy az 1865-ben elhunyt férje, kövendi Fejér Márton emlékének megörökítésére 2000 forintos alapítványt tesz „betegségbe esett szegény tanuló ifjak segélyezésére”. Ennek 1/6-od részét tőkésíteni kellett, hogy abból majd a „városon lakó, a lehetőségig unitárius gyakorló-orvosnak, ki mint ilyen az iskola orvosa lévén, felkérendő lesz az iskola koronkénti meglátogatására s a beteg szegény tanuló ifjak gyógyítására” tiszteletdíj adassék. Az alapítványtevő arra is gondolt, hogy idővel az orvost felkérjék: „iskolánkban, főleg papjelölteknek, hetenként egy-két órát adjon oly célból, hogy azok a betegek körüli teendőkre nézve némi ismeretet szerezve képesek legyenek falukon híveiknek szükség esetében, míg orvos érkezik, segélyt nyújtani”. Ekkor még a teológia is a kollégium keretében működött [1, 14].

A következő lépést már az iskola vezetősége és diáksága tette meg. Benczédi Gergely igazgató 1870 januárjában összehívta a kollégiumi ifjúságot, s bejelentette Fejérné alapítványának célját, s felszólította az ifjúságot, hogy a kivitelezés megkönnyítésére létesítsenek egyletet. „A közelebbi esztendőkn mindenikében pusztító nyomait látjuk a halál öldöklő angyalának, mely kicsiny seregünket mindannyiszor érzékeny csapással látogatta meg. S ha okát kerestük e csapásnak, csaknem mindig abban leltük fel azt, hogy különben is szegény pályatársainknak betegségeknél a kellő ápolást és gondozást nélkülözniök kellett” – idézi a jegyzőkönyv az igazgató érvelését [6]. A fiatalok rögtön megalakítják a Betegápoló és Temetkezési Egyletet. Derzsi Károly elnökle alatt 12 tagú választmányra bízzák a további szervezést. Egyrészt gyűjteni kezdenek, másrészt kidolgozzák az egylet alapszabályait. Az 1870 szeptemberében az Egyházi Képviselőtanács (EKT) által jóváhagyott hét paragrafusos alapszabály már intézkedik orvos felkéréséről, akinek évi 50 Ft fizetséget ígérnek, alkalmilag ápolónő felfogadásáról. Minden VI–VIII. gimnazista és teológus a tagsághoz tartozik. A belépéskor 50, utána félevenként 10

krajcár tagdíjat kötelesek fizetni. Évente tőkenövelő táncestélyeket rendeznek [14]. Rögön két jegyzőkönyvet [1, 6] és egy Aranykönyvet [8] is megnyitnak. Az utóbbiban 279-ig sorolják fel az alapító tagokat és adományait. A legnagyobb adományok 2-3 Ft körüliek, de sokan csak 20 krajcárral szepelnek. 1873-ban és a következő évben sikeres táncestélyt rendeznek. A jegyzőkönyv utolsó beírása 1875 júniusából való. Akkor az egyesület tőkájének kezelését az EKT-ra bízzák – s úgy tűnik, ezzel fölöslegessé válik az egyesület. Ezután az EKT megbízásából a kollégium igazgatósága gyűjti be a „tagdíjakat”, s gondoskodik a segélyek kiutalásáról. Az EKT 1872-től keresi a módját egy betegszoba létesítésének.

Egy újabb nagylelkű adomány lényegesen megváltoztatja a helyzetet. Kelemen Benő (1792-1883) szucsági unitárius nagybirtokos az EKT 1873. június 22-i ülésén bejelenti, hogy megvásárolta a kollégiumépület mögötti a Görbeszappan utca sarkán lévő házaspár telket, s kóroda céljára az iskolának ajándékozza [12]. Még az év novemberében neje és két lánya nevében alapítólevelet bocsát ki, melyben a kórház berendezéséről, fenntartásáról gondoskodik. Többek közt megígéri, hogy élete fogytáig jövedelme tized részével a kórházat fogja támogatni. A kétszoba-konyhás épületben egyelőre egy betegszobát rendeztek be, a másik szobában és a konyhában a betegápoló, Kecskeméti Elek kapott lakást. Tervezték, hogy még egy szobát építenek a betegek részére. A betegek gyógyítását dr. Gálffy Endre unitárius orvos vállalta magára, a rendszeres ellátás a betegápoló dolga lett, a felügyeletet a kollégiumigazgatóra bízták [14]. Az igazgató, Benczédi Gergely felállította a kórházi leltárkönyv [5] megőrizte az első, az alapítótól származó berendezés 51 tételt magába foglaló számbavételét: 3 festett ágy, 3 festett szék, 3 festett asztalka, 1 festett gyalog árnyékszék, 3 cserép mosdótál és 3 cserép éjjeliedény, 3 üveg félkupás és 3 ivópohár, 3 törülközőkendő és 3 kis asztalkendő, 1 zöldmázás vizeskanna, 1 függő éjjeli lámpa, 3 szalmazsák, 6 lepedő, 3 párna 3 párnahajjal, 3 szőr és 3 gyapot takaró pokróc. Az ekkor felállított és az 1901/2-es tanévig gondosan vezetett betegedési naplóból [2] kitűnik, hogy 1873. december 29-től 1874. január 6-ig feküdt itt az első beteg, Németh István bölöni származású IV. gimnazista, betegségének körülírása: „erős lázas állapot, fő-, torok- és hasfájással”. 23 forint 12 krajcárt költöttek rá. Ebben a tanévben még tízen feküdtek a kórházban, a következőben már 40-en, kik közül hárman elhunytak. Az évtized végéig tanévenként általában 20–30 tanulót vesznek nyilvántartásba.

A leltárkönyv 1877. április 20-i bejegyzéséből kitűnik: „A Collegium kórháza, mely eddig a Collegium háta megett [a] Görbe Szappan utca szegletén volt, szűk és romladozott volta miatt elcseréltetvén özv. Pál Károlyné azon telkével, mely Kurta Szappan utca végén, a Szamos-árkon innen, jobb kézre a tűzoltó toronnyal átellenben fekszik...”, május elsején kiköltöznek az épületből, s a „szép nagy, három utcára nyíló telekre” szeptemberig felépítik az új kórházépületet. Az építkezést kölcsönpénzből végzik, de remélik, hogy akadnak jötevő támogatók. Ez a Malomárok melletti telek akkor a Tímár utca 8. számú volt, ma a Dávid Ferenc utca 21. szám alatt található. Területe 212 négyszöglet, 761 m²-t

tett ki, ami kétségtelenül már akkor is tekintélyes belvárosi teleknek számított. Erre, mint a telekkönyvi bejegyzésekből kitűnik, két épületet emeltek, mindkettő kétszobás (s feltehetően konyha-előszobás) volt. Ezek a Malomárok felőli oldalon épültek, a telek közepén kutat ástak. Az egyik épületben az ápoló lakott családjával, a másik épület két helyiségében működött a „kórház”. A tágas udvart Kőváry László felügyelő gondnok, a neves történész ültette be fákkal és díszbokrokkal. Ide 1878 szeptemberétől új ápolót alkalmaztak Barabás Károly személyében, „aki csupán a lakásért elvállalta a betegek ápolását”. „Ki kell emelnem a jelenlegi ápolónk lelkiismeretes buzgóságát, előzékenységét, nemes bánásmódját s áldozatkészségét a betegek irányában” – olvasható az igazgatói jelentésben [22]. Későbbi jelentésekből kitűnik, hogy Barabás felesége is rendszeresen részt vett a betegek ellátásában.

Az új kórházban a felszerelés csak lassanként javult, gazdagodott. Évről évre közlik az értesítők az adományokat. Maga Gálffy doktor látta leginkább a hiányosságokat, így 1884-ben egy sodrony vaságyat ajándékozott a nehéz betegek számára, a következő esztendőben lepedőket, pokrócokat. Mások evőeszközt, szalmazsákot, párnát, ágytakarót, törülközőt, faliórát juttatnak az intézménynek. Néha még vásárlásra is jut pénz: függőny, orvosi és szobahőmérő, gumipárnát, jégzacskót a kórházi alaptól vesznek [11]. A telken még csak a kútból nyerik a vizet, de 1881 októberében szükségesnek mutatkozik egy fakád vásárlása, 1889-ben pedig az igazgató ajándékoz egy horganylemezt kádat a kórháznak. Ebben az évben a második iskolaorvos, dr. Bartók István hagyatékából 63 „igen becses, ritka műeszköz”-zel gazdagodik a leltár. 1890-ben „egy hordozható úrszéket” vásárol az EKT a kórház részére.

A kórház szerepe és helyzete 1901 őszétől némileg módosul. Ekkor ugyanis megnyitják a kollégium új, Pákei Lajos tervezte modern épületét. Ebben már a II. emelet Berde Mózes utcai szárnyába egy 46 m²-es betegszobát és melléje egy 11 m²-es rendelőt alakítanak ki. Ettől fogva megoszlanak a betegek: a könnyebb, nem fertőző kórban szenvedők a betegszobába, az elkülönítendő pedig a külön kórházba kerülnek. Így az ide beutaltak száma csökken. Csak az új iskolaorvos, az 1906-ban beiktatott Tompa János hívja fel a figyelmet: „a kollégium kórházának hátránya az, hogy nincsen vízvezetéke, csatornázása és fürdőszobája, ami pedig az itt ápoló ragályos betegek gyógyítása céljából szükséges volna”. A következő évben már bevezetik a vizet és a csatornázást, s az előszoba felét fürdőszobává alakítják. A szobák felújítását a következő évre ígérik. Az eredményről az 1908/9-es értesítőben ez olvasható: „Az intézet kórháza ma már teljesen az egészségügy követelményeinek megfelelőleg van szerelve öt ágyra két szobában, előszobával és fürdőszobával megklozettel. Minden darab az ágyaktól kezdve az étkező eszközökig új; mintegy 600 K költségbe került a felszerelés” [11]. A továbbiakban még felmerül a villany bevezetésének igénye, de erre csak 1918 őszén kerül sor, amikor már nincs itt betegellátás.

Az értesítők többször is hangsúlyozzák: „Megjegyzendő, hogy vallásfelekezeti különbség nélkül a kórházban az ápo-

lás, fűtés, világítás, mosás és gyógykezelés ingyen történik”. „Csak az étellemezést és gyógyszert térítik meg a tehetősebbek”. Fennmaradt az ápoló vezette 1883 és 1889 közötti kórházi „étellemezési könyv” [7], melyben megtaláljuk ápoltanként az étellemezés, gyógyszer, mosás, világítás (petróleum) és fűtés (tűzifa) költségét. Az étellemezés napjára 40 krajcárt tett ki. Egyesek aztán utólag térítik a költségeket. Előfordul, hogy a gyógyszerész (Dr. Hintz György) minden gyógyszert 15 % árleszállítással ad a kórházi betegeknek. Ezek az elemistáktól a teológusokig mindegyik korosztályt képviselték.

A betegekről 1902-ig pontos kimutatást nyújt a fennmaradt „betegedési napló” [2]. Közli a beteg nevét, születési helyét, vallását, iskolai osztályát, életkorát, a felvétel és kibocsátás idejét, a betegség megnevezését és a betegre fordított költség összegét. A nyilvántartást az ápoló vezette, néha – tanév végén – az igazgató is aláírta. Ennek főbb adatait évenként összesíti a Keresztény Magvető „Iskolai értesítések” rovata [15,22], majd az 1880-tól megjelenő értesítők [11] „A főtanoda kórháza” című beszámolója. Ezt rendszerint az orvos évi jelentése alapján állította össze az igazgató. Innen kiderül a beutalt betegek száma, a gyógyultan távozóké, továbbá a javult állapotúak és a meghaltak száma is. Aránylag ritka a haláleset, mert a reménytelen eseteket az orvos hazaküldi, esetleg beutalja a Karolina Kórházba. A századfordulótól, mikor megnyílik a városi járványkórház is az „elkülönítőben” nincs haláleset. Az 1879/80-ról kiadott, első nyomtatott értesítőben 29 betegről kapunk kimutatást, ezekből 27 meggyógyult, egy tüdőgümőkóros és egy agymázos (tífuszos) meghalt. A gyógyultak betegségei: agylob, toroklob, tüdőlob, hörghurut, gyomorhurut, bélhurut, váltóláz (ebben 7-en feküdtek), térdizületi lob, heveny szárfekély. Két betegnél „színlelés” a diagnózis. A további években még előfordul influenza, orbánc, kanyaró, skarlát, himlő, vörheny, fültőmirigylob, mandulalob, mellhártyalob, roncsoló toroklob (diftéria), bujakór, rüh. A nagyobb járványok idején még az iskolát is egy-két hétre kénytelenek bezárni, a diákokat hazaküldik. Az 1880-as évektől az értesítők közlik az ellátott járóbetegek számát is, ez rendszerint többszöröse a beutaltakénak. A fekvő betegeknél pedig feltüntetik a kórházban töltött napok számát s az egy beutaltra eső nap-átlagot. 1891/92-ben a 19 fekvő beteg 156 napot töltött a kórházban, vagyis átlag 8,21 napot. 1894/95-ben 276 nap (átlag 10,22), 1897/98-ban 48 nap (átlag 16) volt a kihasználtság. Az új épület betegszobájának megnyitása után csak a kórházba beutaltak számát közlik, a többi adatot összemoszák a betegszobáéval, úgyhogy nem lehet az adatokat statisztikailag feldolgozni. Az utolsó kórházi jelentést az 1917/18-as értesítő közli, amikor is 9 tanuló 54 napra vette igénybe a kórházat. Ezután a papírhiány miatt az értesítők oldalszáma nagyon lecsökken, elmarad az egészségügyi helyzet részletezése. Különben ez lehetett a kórház működésének is az utolsó esztendeje. Az 1873-tól 1918-ig terjedő 46 tanév alatt 852 beteget kezeltek itt, tehát 18,5 beteg esik egy évre. A hosszú időszakot két alfejezetre oszthatjuk. 1901-ig, az új épület betegszobájának megnyitásáig eltelt 28 év alatt 640 beteg feküdt itt, évente 22 beutalt. A következő 17 évben csak 212, vagyis évi 12,5 fő. Természetesen a városi betegellátás

folyamatos javulása és az iskolai „kórház” aránylag primitív feltételei is hozzájárultak a beutalási szám csökkenéséhez.

A kollégiumi kórház alapembere az ápoló volt. Ennek működését szabályozta először az iskola igazgatósága: A *kolozsvári Unitárius Főiskola kórházi ápoló[jának] és ápolónőjének szabályrendeletét* az EKT 16/1874 szám alatt fogadta el [2]. Ez első paragrafusában előírja: „Az illető ápoló- és ápolónőnek értelmes embernek és feddhetetlen jelleműnek kell lennie”. A további 17 paragrafusból kitűnik, hogy csak azokat veheti fel, akik az orvostól és az igazgatótól származó cédulával jelentkeznek, a betegekkel szelíden, lelkiismeretesen kell bánnia. A helyiségeket és az udvart tisztán kell tartania. Az ágyak mindig készen kell hogy legyenek a betegek fogadására. A mosdótálakat, éjjeliedényeket rendszeresen ki kell ürítenie és takarítania. Az árnyékszék tisztántartása is az ő feladata. Az orvossal szemben udvariasan kell viselkedni, a betegeken észleltekről jelentést tenni, a recepteket kiváltani, s a gyógyszert előírás szerint adagolni. Ezek az előírások kibővítve belekerültek az 1902-ben elfogadott 132 paragrafusos *Internátusi szabályzatba* [11]. Ennek X. és XI. fejezete (95–132. §) vonatkozik a betegszobára és a betegápolásra. Ezek már az orvos kötelezettségeit is körülírják. A 95. paragrafus leszögezi: „A bennlakó könnyű betegek számára az intézetben betegszoba, a nehezebb betegek számára külön épületben iskolai kórház áll rendelkezésre, utóbbiban betegápolás”. A kórház az igazgató felügyelete alatt áll. Az orvos naponta rendelőórát tart, s ő tesz javaslatot arra, hogy a jelentkező beteg fennjáróként vagy mely helyiségben fekvőként kezeltessek. A továbbiakban a beteg, a látogatók, a betegápoló kötelezettségei olvashatók.

1906-ra megszületik A *kolozsvári Unitárius Kollégium iskola orvosának és egészségtan tanárának teendői és kötelességei* című 21 paragrafusos szabályzat [11]. Ez három alapvető feladatot ír elő: az iskola és a tanulók egészségügyi szempontból való ellenőrzése; a kinlakó tanulók lakásának szükség szerinti ellenőrzése; az egészségtan oktatása. A továbbiakban ezek részletezésére kerül sor. Az orvosnak a tanév elején minden diákot meg kell vizsgálnia, s felsorolást kapunk, hogy milyen szerveket kell ellenőrizni el egészen az idegállapotig. Dönt az esetleges felmentésekről (torna, rajz). A vizsgálatokról jegyzéket kell vezetnie. Naponként reggel ½8-tól rendelő órát tart, szükség esetén bármikor rendelkezésre áll. Felvételi, kezeli és elbocsátja a fekvő betegeket. Tagja az igazgatóságnak, ahol egészségügyi kérdésekben szavazati joggal bír. Tanév végén jelentést tesz az igazgatóságnak. E szabályzattal egyszerre lép érvénybe, hogy az iskolaorvost az igazgatóság javaslatára három évenként az egyházi főhatóság nevezi ki.

Az iskolai kórház főnöke, igazgatója a *felügyelő* volt. Ez a kezdeti bizonytalankodás után a kollégiumigazgató állandó tisztségévé vált. A gyógyító munkát a *kórházi orvos*, esetleg az orvosi diplomával rendelkező tanárok vezették. Végrehajtó és alapember az ápoló volt.

A kórház alapítása körül a legtöbbet Benczédi Gergely igazgató (1867-1877) tette. Maga is a természettudományokkal foglalkozott. Az ő javaslata alapján alakult meg a Betegápoló és Temetkezési Egylet 1870-ben, ő állította

össze a kórház leltárkönyvét, az ápolói szabályrendeletet, az ajándékokról, bevételekről és kiadásokról vezetendő naplót [3,4]. Ellenőrizte betartásukat, vezetésüket. Benczédi 1874 novemberében átadta a felügyelői tisztséget Derzsi József lelkész-tanárnak, majd 1876 áprilisában Hajós Béla természetrajz tanárra szállt a felügyelet. Ő ekkoriban már a budapesti egyetemen orvosi tanulmányokat folytatott. Úgyhogy az 1877/78-as tanév második felétől tanulmányi szabadságot kért, s a felügyeletet az új igazgató, Kovács János (1877–1891) vállalta magára helyettesként, végül 1879 őszétől ő a kinevezett felügyelő, s ettől fogva az igazgatót illeti meg e tisztség. Kovácsot Ulár Pál (1891–1893), Boros Sándor (1893–1900) követi az igazgatói székben. Nem sokat törődnek a kórházzal. Az új kollégiumépületet megnyitó Gál Kelemen (1900–1925) igazgató figyelme viszont mindenre, így az egészségügyi ellátásra is kiterjed. Két szabályzatát is kidolgozza. Kovács Jánossal egyszerre, 1879-től a pár évvel korábban elhunyt püspök még jó erőben lévő özvegye önként vállalja a segítséget: „Özv. főtisztelendő Kriza Jánosné pedig, mint az igazgatóság által kinevezett felügyelő, lankadatlan szorgalommal látogatta a kórházban a beteget, s hol szóval, hol pedig tettel befolyt betegségek enyhítésére” – írja Kovács János [22]. S a püspökne 1895-ben bekövetkezett haláláig megmaradt e tisztségben.

A gyógyító munka a kórház fennállása idején öt orvosra hárult, közülük csak egy tekinthető híres személyiségnek, a többiek az egészségügy és nevelés közkatonái sorába tartoznak. A megnyitáskor Gálffy Endre (1832–1910) lesz a kórházi orvos. A martonosi Gálfi család sarja, mely több vértanút is adott a magyarságnak. Endre két bátya is harcol az 1848-as forradalomban, közülük az idősebb, János 1850-ben a nagyzebeni börtönben leli halálát. Endre Székelykeresztúron, majd a forradalom után Kolozsvárt a kollégiumban végzi tanulmányait. A kolozsvári Orvos-sebészeti Tanintézetben kezd az orvostudományokkal ismerkedni, csak 1860-ban Pesten szerez diplomát, egy ideig Balassa János professzor mellett segédkedik. Még a 60-as évek elején Kolozsvárt telepszik le, családi orvos, unitárius és főúri (Bánffy, Bethlen, Jósika, Kemény, Teleki) családok fogadják bizalmukba. Mikor a 60-as évek végén megszervezik a honvédséget, tiszteletbeli törzsorvosnak választják. 1879-ben tényleges törzsorvos, 1894-től főtörzsorvos, ami ezredesi rangnak felel meg. Zeneszerető, kertészkedő ember volt. Pesti tanulmányai alatt Brassai Sámuel segítségét élvezte, s utóbb a nagy polihisztort rajongással tisztelte. Gálffy szerette a kollégiumi környezetet, s ingyen vállalta a diákok gyógyítását még a kórház megnyitása előtt is. Adományaival segítette a kórház működését [11, 20]. 1886-ban mondott le a kórház vezetéséről, s idősebb korában – bár egyháztanácsosnak is megválasztották – meglehetősen visszavonultságban élt. Házsongárdi sírjába mást temettek, de megfordított gránit síroszlopa feliratával ma is látható.

Gálffy mellett két fiatal, induló orvosa is volt az unitáriusoknak, mindkettő a kolozsvári kollégium végzettje. Osztyáltársak voltak, majd Bécsben is egyszerre szereztek diplomát: Gyergyai Árpád (1845–1881) és Bartók István (1845–1889). Iskolájuk iránti hálójukat nem csak azzal

fejezték ki, hogy gyógyították a megbetegedett diákokat, ambulánsan kezelték őket, ha kellett Gálffyt helyettesítették a kórházban, hanem „póttanárként” tanítottak is állat- és növénytant. Az orvosdoktorok tanárkodása a XVIII. századig nem volt ritka jelenség, de a XIX. század vége felé a két pálya meglehetősen eltávolodott. Gyergyai a vérátömlesztés erdélyi úttörőjeként, az antiszeptikus sebészet terjesztőjeként hírnévre tett szert, neve a lexikonokban is olvasható [18]. Korai halála megakadályozta pályája kiteljesedését. Bartók István viszont főhivatásul választotta a tanári munkát. A sepsiszentiványi Bartók családból született Székelyudvarhelyen, nagyapja, apja, nagybátya is orvos volt. Egy évig Szilágysomlyón dolgozott gyakorló orvosként, majd 1872-ben a kolozsvári városi Polgári Fiúiskolában helyezkedett el természetrajz-földrajz tanárként. Haláláig ez volt főállása. 1874-től az Unitárius Kollégiumban heti 6–9 órában tanította a természettudományokat. Ugyanattól az évtől a Gegenbauer-féle leányiskolában, 1877-től pedig a Kereskedelmi Akadémián is órákat vállalt. Hetente több mint 40 órát tanított. Elsők közt tette le 1881/82-ben az egészségtan tanári vizsgát, 1884-től a teológusoknak (III. év heti 2 óra), 1887-től a VII. gimnazistáknak is egészségtan órákat tartott. A sok óra mellett naponta 11-től déli 1 óráig a lakásán rendelt, otthon látta el a Kereskedelmi Akadémia és a Mária Valéria Árvaház betegeit [16]. Mint szenvedélyes könyv- és óragyűjtő is számon tartották. Gálffy lemondása után 1886-ban természetszerűleg Bartók vállalta el a kollégiumi kórház vezetését. Itt mindössze három évig tevékenykedett. Igazgatója a Polgári Fiúiskolából, Ferenczi Zoltán neves irodalmár így jellemezte orvosi munkáját: „bárha ismerte a legújabb gyógyító módszereket, nem szívesen folyamodott hozzájuk, s e tekintetben a régi és új iskolának mintegy határvonalán állott” [17]. Bartók cikkeket, tanulmányokat is közölt, szinte mind az iskolai egészségtan köréből a Keresztény Magvetőben (1881–1887), a Család és Iskolában, a Polgári Fiúiskola értesítőiben (1885/86; 1887/88). Családot nem alapított, így – szívszélhűdés okozta hirtelen halálát követően – 429 darab orvosi műszerét és 1589 kötet könyvét az Unitárius Kollégiumra hagyta. Ez hálából síremlék készíttetését tervezte [11, 16]. Mi nem akadtunk nyomára.

Az új iskolaorvos és a kollégiumi kórház orvosa szintén egy tanítvány, Veress Lajos (1850?–1908) városi alorvos, utóbb tiszti orvos lesz. 1877-ben Kolozsvárt szerez diplomát, majd egészségtan tanári képesítést is. Ő már „csak” orvosként dolgozik, megkapja az évi 50 forintot a kórházi munkájáért továbbá a teológiai és középiskolai órák díját. A VII. gimnazistáknak Fodor József *Egészségtan* könyve alapján adja elő a táplálkozással, lakással, foglalkozással, a test ápolásával, fertőző betegségekkel és véletlen veszedelmekkel kapcsolatos ismereteket [11]. Az ő idejében kezdődnek az őszi, tanév eleji egészségügyi vizsgálatok. 1891-től a szembetegeket (trachoma) szeptemberben és februárban is kiszűrik. 1900-tól a városi főorvos, dr. Scheitz Vilmos is részt vesz a szemvizsgálatokon. 1901-től az orvos az őszi szemlén az általános egészségi állapotot ugyancsak mérlegeli, megállapítja, kiket kell testnevelésből, esetleg rajzból felmenteni. Az új épület rendelőjében az orvos naponta

köteles fogadóórát tartani. Jelentkeznek is a diákok. Van tanév, hogy száznál több megvizsgált, kezelt betegről szól a jelentés. Ugyancsak az ő idejében, a XX. század első éveiben kezdődik a bennlakó tanulók rendszeres oltása és újraoltása [11]. Veress súlyos betegsége miatt már 1906-ban kénytelen lemondani iskolai állásáról, egy évi fekvés után 1908 szeptemberében éri a halál. Ő volt a leghosszabb ideig, 18 éven át a kollégiumi kórház orvosa. A tanári kar és a diákság testületileg kivonult temetésére. „Az ifjúság barátja, nemes szívű kartárs költözött el benne” – állapította meg Gál Kelemen [11].

1906-ban a kollégium igazgatósága nem talált unitárius felekezeti orvost, aki az iskolai teendőket vállalja, így a református vallású, de a 1885-ben a kollégiumban érettségizett kisborosnyói Tompa János (1866–1922) városi tiszti orvosra esett a választás. Ő 1890-ben végezte a kolozsvári egyetemet, egészségtan tanári diplomát is szerzett. Egy darabig a közegészségtan tanszék tanársegéde volt, majd Vajdahunyadon orvoskodott. 1895-ben választották kolozsvári tiszti orvosnak, 1911-ben tiszteletbeli főorvos lett [9]. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvosi szakosztályában is tevékenykedett. Ő már az 1906-tól életbe lépő kollégiumi iskolaorvosi szabályzat szerint működött, alkalmazását az EKT háromévenként meghosszabbította. Rögtön alkalmazásakor feltűnt neki a kollégiumi kórház elhanyagolt állapota, s a lehetőségekhez képest javított azon (vízvezeték, új berendezés). Tevékenysége főleg az új épülethez kötődik, de mikor 1914-ben a világháború kitörésekor katonai kórház céljára lefoglalták a kollégiumépületet, kénytelen volt az elavult Tímár utcai szobákba utalni a súlyosabb betegeket. 1914-ben a felsőosztályosok és a teológusok külön kiképzést kaptak Konrádi Dániel mentőegyesületi főorvostól a sebesült katonák kórházi ápolására. Még az 1913/14-es tanévben Tompa létesítette a kollégium egészségügyi szertárát. Ebben 17 henger alakú üvegben elhelyezett szerv volt: agy, ép és gümőkóros tüdő, gégegümőkór, bélgümőkór, mirigygümőkór, ép és zsugorodott máj, ép és zsugorodott vese (Bright-kóros), lép, tifuszos bélrészlet, vérhasas bélrészlet, ép szív, nagy ütőér elmeszesedés, gégediftéria, gégeben lévő bujakóros fekély. Továbbá 17 festett falitábla anatómiai ábrákkal, kóros jelenségekkel [11]. Tompa akkor nem sejtette, hogy a háborús események miatt évekig felfüggesztik az egészségtan-tanítást. Tompa betegsége miatt már 1921 tavaszától nem teljesíthette kötelezettségeit. Matusovszky András járási orvos helyettesítette. Koszorúmegváltásból a kollégiumban Tompa János emlékalapot hoztak létre. Sírja a Házsongárdi temetőben.

A kollégiumi kórház Tompa orvosi szolgálata idején csendesen elhal, kimegy használatból. Itt megemlítjük, hogy 1921 őszétől dr. Márkos György (1888–1961) unitárius vallású orvost alkalmazta az EKT egészségtan tanárnak és intézeti orvosnak [11]. Az 1948-as államosításig töltötte be ezt a tisztséget. Ő volt az első szakosodott gyermekorvosa az iskolának.

Érdekességként utalunk rá, hogy 1891-től pár éven át dr. Adler Albert (1894-től Aczél Albert) „a fogfájásban szenvedőket ingyen kezelte” [11].

A betegápoló a kollégiumi kórházban 1878-tól Barabás

Károly (1843–1919) volt. Rendszerint elismerő szavakat olvashatunk az értesítőkből munkásságáról. Tulajdonképpen túlélte a kórházat. Az 1918 utáni orvosi jelentéseket nem sikerült a levéltárban megtalálnunk, így nehéz évhez kötni a kórház bezárását. Már 1918 áprilisában felmerül a kórháztelek eladásának az ügye az EKT-ban [10]. A Jogügyi Bizottság leszögezi, hogy csak akkor adható el a telek, ha más helyet jelölnek ki a kórház részére. Alkalmas épület lenne a Szamos utca 24. szám alatti háromszobás ház, de az egyelőre nem szabadítható fel, Márkos Albert tanár lakik benne. Még 1918 novemberében Barabás kérésére bevezetik a villanyt. Feltételezhetően 1919-ben a kórház helyiségeit kiutalják Nagy József unitárius elemi iskolai tanítónak. A felszerelést pedig a padlásra viszik. Barabás halála után a feleségét bízzák meg a kórházi javak kezelésével. Ő aztán konfliktusba kerül Nagy tanítóval, aki 1922-ben 3 évi áldatlan helyzetet emleget. Végül az egyház perli Barabásné és leányát, hogy távozzanak a lakásból. 1920-ban egy vállalkozó nyári mulatót szeretne a telken létesíteni tekepályával, zenepavilonnal. Ekkor állapítják meg, hogy az ingatlanban „egészségtelen, rendkívül nedves, rozoga lakások” vannak. Kis túlzással azt is állítják, hogy a kórházban már 5–6 éve nem feküdt gyermek [10]. A kórház története 1918 táján ér véget.

Az épület utótörténetéhez tartozik, hogy a padlásról az 1925/26-os tanévben elviszik az orvosi felszerelést, s ami használható, azt a főépületben működő betegszobában helyezik el [11]. 1927-ben a kórházi telket az egyház saját nyugdíjpénztárának engedi át [10]. Az pedig az 1930-as évek elején egy kétemeletes bérházat építtet rája, melyet aztán a kommunizmus idején államosítanak. A „kórházépület” lebontásakor kerülhetett ki az a terméskő tábla, mely ma az egyik második emeleti teológiai helyiségben hányódik e felirattal:

**UNITÁRIUS FŐTANODA
KÓRHÁZA**
Alapította
Kelemen Benjámin
1873-ban

Irodalom

1. ***A Betegápoló és Temetkezési Egylet jegyzőkönyve. Kézirat az Unitárius Egyház levéltárában.
2. ***A kolozsvári Unitarius collegium kórházának betegedési naplója. Kézirat a kolozsvári Állami Levéltárban. Fond nr. 164/16.
3. ***A kolozsvári Unitarius Főiskola kórháza leltára. Kézirat uo. Fond nr. 164/24.
4. ***A kolozsvári Unitarius Főiskola kórháza számára tett ajándékokról... Kézirat uo. Fond nr. 164/25.
5. ***A kolozsvári Unitarius Főiskola leltára. Kézirat uo. Fond nr. 164/11.
6. ***Az Unitarius Főiskola ifjúsága által alapított „Betegápoló és Temetkezési Egylet” alapszabályai s tárgyainak Jegyzőkönyve. Kézirat uo. Fond nr. 164/20.
7. ***Az Unitarius Főiskola kórháza élelmezési könyve. Kézirat uo. Fond nr. 164/28.

8. ***Aranykönyv 1874. Kézirat az Unitárius Egyház levéltárában
9. ***Dr. Tompa János meghalt. Ujság, XXIV. 1922. febr. 2.
10. ***Egyházi Képviselőtanács jegyzőkönyvei 1918–1927. Kézirat az Unitárius Egyház levéltárában.
11. ***Értesítő az Unitárius Vallásközönség iskoláiról 1879/80-1925/26.
12. ***Kelemen Benő. Keresztény Magvető, 1873, VIII: 301-302.
13. ***150 éves a nagyenyedi tanítóképzés. 1853–2003. Mentor, Marosvásárhely, 2003. 37.
14. Benczédi G. - *A kolozsvári Unitárius Főgimnázium kórháza alapítása és első évi története.* Keresztény Magvető, 1874, IX: 237-245.
15. Benczédi G. - *Iskolai értesítő.* Keresztény Magvető, 1877, XII: 214-220.
16. Boros Gy. - *Dr. Bartók István.* Unitárius Közlöny, 1889, II: 202-205.
17. Ferenczi Z. - *Az igazgató jelentése.* A kolozsvári [...] Polgári Fiú-iskola tizedik értesítője, 1889/90: 18–22.
18. Gaal Gy. - *Id. Gyergyai Árpád, a vérátömlesztés és az antiszeptikus sebészet erdélyi úttörője.* EME Orv. Értesítő, 1995, 68: 227-231.
19. Gál K. - *A kolozsvári Unitárius Kollégium története (1568-1900).* II. köt., Minerva, [Kolozsvár], 202-205.
20. 20. G. J. [Gelei J.] - *Dr. Gálffy Endre.* Unitárius Közlöny, 1910, XXIII: 99-102.
21. Koncz J. - *A marosvásárhelyi Evang. Reform. Kollegium története.* Marosvásárhely, 1896, 730.
22. Kovács J. - *A kolozsvári főtanodáról.* Keresztény Magvető, 1879, XIV: 219-230.